תלמוד בבלי · מסכתות קטנות

מסכת דרך ארץ זוטא

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

מסכת דרך ארץ זוטא

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/מסכת-דרך-ארץ-זוטא/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611161422 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 4
פרק ב 5
פרק ג 6
פרק ד 7
פרק ה 8
פרק ו 9
פרק ז 9
פרק ח 10
פרק ט 11
פרק י 12
פרק השלום 13

פרק א

א דרכן של תלמידי חכמים עניו ושפל רוח זריז ממולא עלוב ואהוב לכל אדם. שפל לאנשי ביתו ירא חטא ודורש את האדם לפי מעשיו. ואומר כל מה שיש בעוה"ז אין לי חפץ בהם [לפי שאין העוה"ז שלי] יושב ומשנה ומטנף כסותו לפני רגלי תלמידי חכמים. ואין איש רואה בו דבר רע. שואל כענין ומשיב כהלכה.

ב הי' כנוד בקוע שנתפתח להכניס הרוח וכערוגה עמוקה שמחזקת את מימיה. וכקנקנה זפותה שמשמרת את יינה. כספוג שהוא סופג את הכל. אל תהיה כפתח גדול שמכניס את הרוח ולא כפתח קטן שמנבל את היקרים. היה כאסקופה התחתונה שהכל דשין בה וכיתד הנמוכה שהכל תולין בה:

ג אם לקית בממונך זכור איוב שלקה בממונו ובגופו. אם לקית בגופך. זכור דתן ואבירם שירדו חיים שאולה.

ד אל תכשל בעיניך שאין מכשול אלא בעינים.

ה אל תבוש מן השנים שמא תאכל יותר מדאי.

ו [ס"א ואל תמשוך מן המצות ואל תמשוך למינות] אל תדרוש מן הצדוקים שמא תמשך לגיהנם.

ז אם אומרים עליך אחרים דבר רע אל תענם. גדול יהיה בעיניך כקטן. אם אמרת על אחרים דבר רע קטן יהיה בעיניך כגדול עד שתלך ותפייס עליו:

ח אל יהי פקדונך ופרקך רע שאין שבחה של תורה

ט הוי אוהב את התורה ומכבדה. (אלא יהי טוב שכן שבחה של תורה). הוי אוהב את הבריות ומכבדן.

י העבר רצונך מפני רצון חבירך שכן עשתה רחל ללאה ודוד לשאול: העבר רצונך ורצון חבירך מפני רצון שמים שכן מצינו ביעקב שלא נשק ליוסף.

יא הוי אוהב את השמא ושנא את הכמה. רבי חדקא היה אומרה בלשון אחרת הוי אוהב את השמא ושנא את הכמה בכך:

יב הרחק מן המביא לידי עבירה ומן הכיעור ומן הדומה לכיעור שמא יחשדוך אחרים בעבירה.

יג אל תלשין את חבירך. שכל המלשין את חבירו אין לו רפואה.

יד אל תאכל לחם עם כהן עם הארץ שמא תחלל קדשי קדשים.

טו הרחק מן התרעומת שמא תתרעם על אחרים ותוסיף לחטוא:

טז ז' אבות כרותי ברית. אלו הן אברהם. ויצחק. ויעקב. משה. ואהרן. ופינחס. ודוד. באברהם כתיב (בראשית ט"ו:י"ח) ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר. ביצחק כתיב (שם יז) ואת בריתי אקים את יצחק. ביעקב כתיב (ויקרא כ"ו:מ"ב) וזכרתי את בריתי יעקב. במשה כתיב (שמות ל"ד:כ"ז) כי ע"פ הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת (בני) ישראל. באהרן כתיב (במדבר י"ח:י"ט) ברית מלח עולם הוא לפני ה'. בפינחס כתיב (שם כה) והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם. בדוד כתיב (תהלים פט) כרתי ברית לבחירי נשבעתי לדוד עבדי:

יז ז' אבות שכנו בכבוד עולם ולא שלטה בהן רמה ותולעה ואלו הן. אברהם ויצחק ויעקב ומשה ואהרן ועמרם אביהם. וי"א אף דוד שנאמר (שם טז) לכן שמח לבי ויגל כבודי אף בשרי ישכון לבטח:

יח ט' נכנסו בחייהם בג"ע. ואלו הן חנוך בן ירד ואליהו ומשיח ואליעזר עבד אברהם וחירם מלך צור ועבד מלך הכושי ויעבץ בנו של רבי יהודה הנשיא ובתיה בת פרעה וסרח בת אשר ויש אומרים אף ר' יהושע בן לוי:

פרק ב

א כל דרכיך יהיו לשם שמים. הוי אוהב את השמים וירא מן השמים. הוי חרד ושש על כל המצות.

ב שב לפני הזקנים והטה אזנך לשמוע את דבריהם והקשב אזניך לדברי חבירך. אל תהי נבהל להשיב. ותהא מחשב דברים כענין. ואומר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון. והוי מודה על האמת. ואל תדבר בפני מי שגדול ממך בחכמה.

ג ואם חפצת ללמד אל תאמר על מה שלא שמעת שמעתי. ואם שאלוך דבר קטן ואי אתה יודע בו אל תבוש לומר איני יודע. ואם שנית לך ולא שמעת אל תבוש לומר שנה לי. ואל תשא פנים לעצמך לומר (לא) שמעתי.

ד עשה דברים לשום פעולתן לדבר בהם לשמים: אל תשימם כעטרה להתעטר בהן. ולא כקורדום לאכול בהן ולא כמר לחפור בהן. קבל עליך דברי תורה בצער. ואל תהי מבקש עלבונך: חשבון יפה ופרק טוב יש הבטחה ויש אמתי:

ה הוי אוהב את התורה ומכבד את התורה. אוהב את הצדקות ואת התוכחות ואת המישרים. ואל תרדוף אחר כבוד. ואל תגיס דעתך בהוראה. דע שמן היום למחר בין שהוא שלך בין שאינו שלך . את שלך אינו שלך ואת שאינו שלך למה הוא לך (והיה

שלך) עליו הכתוב אומר (חבקוק ב׳:ו׳) הוי המרבה לא לו עד מתי ומכביד עליו עבטיט. למוד להיות גומר בטוב.

ו הוי עלוב ואהוב לכל ושפל רוח [בפני כל אדם הוי כנוד שאינו בקוע וכפתח שאינו נפתח להכניס את הרוח וכאסקופא התחתון שהכל דשין בה ס״א] ולשון רכה הוי קל לראש ונוח לתשחורת. סוחר טוב. ורווח כתף.

ז הרחק מן המביא לידי עבירה. הוי נרתע מחטא הקל שלא יביאך לחטא חמור. הוי רץ למצוה קלה ובורח מן העבירה שמא תביאך לחמורה.

ח יהי כבוד חבירך חביב עליך כשלך. הוי מיקר את כל האדם. אל תאמר אחנוף לזה שיאכילני ולזה שישקני ולזה שילבישני ולזה שיכסני מוטב שתתבייש מעצמך ואל תתבייש מאחרים. ואל יביישך [שינייך] ואל יבזך פיך. ואל יקללך לשונך ואל יכלימוך שפתיך. ואל תשתחוה לדבריך:

ט אם חפץ אתה להדבק באהבת חבירך. הוי נושא ונותן בטובתו. ואם אתה רוצה להתרחק מחטא צא וחשוב ועיין בסופו. חשוק נפשך במצוה שנן ורנן בפתחיה.

י אם הטיבות הרבה יהי בעיניך מעט ואל תאמר משלי הטיבותי. אלא שהטיב לך. וצריך אתה ליתן הודאה לשמים. ואם הטיבוך מעט יהיה בעיניך הרבה. אל תאמר בשביל מעשיו ההגונים הטיבו לי. אלא בשביל מעשיו שאינן הגונים לי הטיבו לי שנאמר (דברים ז) ומשלם לשנאיו אל פניו להאבידו ואם הריעות מעט יהי בעיניך הרבה ואמור אוי לי כי חטאתי אוי לי כי בא מכשול על ידי. אם הריעוך הרבה יהי בעיניך מעט ואמור כמעט נגביתי והלא יתר מכאן הייתי ראוי:

פרק ג

א תן דעתך עד שיצא מפיך חשוב מעשיך בדרך ארץ. ותן שכר לפסיעותך. צדק הדין עליך והוצא עצמך [מן התרעומות].

ב הוי דן את חבירך לכף זכות. ואל תכריעהו לכף חובה. הוי שש בחלקך. והתנאה במיעוטך. ואל תשנא את המוכיחך. יהי חלקך מבורך לעולם. עין טובה ונפש שביעה:

ג למוד לשונך לומר איני יודע שמא תתבדה ותאחז.

ד אם רפית במצוה אחת. סופך לרפות באחרת. (וכן) כיוצא בה אם הקלות פומך להקל מצוה אחת סופך להקל באחרת (וכן) כיוצא בה (ואין לך בצערך). ואם עברת על דברי תורה ברצונך מעבירים אותך ברצונך ושלא ברצונך. אם נטלת שאינו שלך. את שלך יטלו ממך.

ה והוי זהיר בקדשים בין בנתינתן בין באכילתן.
ו הוי עלוב ואהוב להשיב ליודעך [ושפל רוח בפני כל האדם לאנשי ביתך יותר מכל אדם ואם תתרעם ותלחם עם ביתך סופך לגיהנם ס"א] עלוב ואהוב לכל אדם ולאנשי ביתך.
ז תחלת נדרים פתח לאולת. תחלת טומאות פתח לעבודת כוכבים. תחלת קלות ראש בנשים פתח לניאוף:
ח אם ערבת ערבת על מנת לשלם ואם לוית לוית ע"מ לפרוע. ואם הלוית הלוית ע"מ לתבוע. הוי מחשב להשבה ולהפסיק את החשבון. קנה שם טוב קנה לעצמו. קנה לו דברי תורה קנה לו חיי העוה"ב.
ט אין הביישן למד. ואין הקפדן מלמד [ואין עם הארץ חסיד ואין בור ירא חטא] ולא כל המרבה בסחורה מחכים: [ושים עצמך בתורה יותר מעל סחורה]:
י חמש עשרה מדות נאמרו בת"ח ואלו הן. נאה בביאתו. חסיד בישיבתו. ערום ביראה. פקח בדעת. חכם בדרכיו. כונס וזכרן. מרבה להשיב. שואל כענין ומשיב כהלכה. ומשיב על כל פרק ופרק דבר. הולך אצל חכם. ולמד ע"מ ללמד. ועל מנת לעשות:
יא אל תהא כאסקופה העליונה שמונעת את הרגלים (וסופה להסתר ס"א). ולא כאמצעית שכל היושב על ידו זועף וסופה להסתר. היה כאסקופה התחתונה שרוב בני אדם דורסין אותה לסוף כל הבנין כולה נסתר והיא במקומה עומדת:

פרק ד

א תלמידי חכמים נאים בחבורה. ואין עמי הארץ נאים בחבורה.
ב העוסק במקרא מדה שאינה מדה. במשנה מדה שנוטלין עליה שכר. תלמוד אין לך מדה גדולה מזו. ולעולם הוי רץ למשנה יותר מן הש"ס.
ג עשה תורתך בחנם ולא תטול עליה שכר שהמקום נתנה בחנם. ואין נוטלין שכר על דברי תורה. ואם אתה נוטל שכר על דברי תורה נמצאת מחריב את כל העולם כולו: אל תאמר אין לי ממון. שכל הממון שלו הוא שנאמר (חגי ב':ח') לי הכסף ולי הזהב (אמר) [נאום] ה' צבאות. אם עשית צדקה תזכה לממון. ואם זכית לממון עשה ממנו צדקה בעוד שהוא בידך קנה ממנו העולם הזה ותנחול העוה"ב שאם אין אתה עושה ממנו צדקה יעוף פתאום שנאמר (משלי כ"ג:ה') התעיף עיניך בו ואיננו:
ד אל תאמר איש חכם פלוני ואני איני חכם. שלא שמשת כיוצא בו. ואל תאמר איש פלוני עשיר ואני איני עשיר. שאין כל אדם זוכה לשתי שולחנות. ואל תאמר איש פלוני נאה ואני מכוער. שבשעת המיתה אדם עושה כנבלה. ולא עוד אלא שהנבלה מוכרה

לנכרי או נתנה בחנם ונבלת אדם אין כל בריה יכולה להשגיח עליה. [אל תאמר איש פלוני צדיק ואני איני צדיק ששניכם עתידים ליתן את הדין ס"א] אל תאמר איש פלוני גבור ואני חלש. שאין גבורה אלא בתורה שנאמר (תהילים ק"ג:כ') ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו.

ה דברי אלו יהיו על לבבך. דע מאין באת ולאן אתה הולך ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון.

ו אל תתן עיניך בממון שאינו שלך. שהן משקעות שערי הרקיע. ואל תתן אזניך לשמוע דברים בטלים. שהן נכוות תחלה לאיבריך [ואל תתן עיניך בממון שאינו שלך שהוא מאפיל אותך כאישון לילה ואפילה ס"א] ואל יספר פיך לשון הרע שהוא נכנס תחלה לדון. ואל ימצא בידך לשון הרע לא דבר רע ולא דבר גזל שכל אבריך יעידו בך. ואל יקדמוך רגליך לדבר עבירה שמא יקדמך מלאך המות. אל תתירא מב"ד שלמטה. שהרי עדיך אוהבי ממון הם. אלא היה מתירא מב"ד של מעלה [שהרי יש לך עדים] שיהיו מעידין בך למעלה. ולא עוד אלא שמכריזין עליך(מריבה) בכל שעה ושעה.

ז אם עשית דברי בשמחה. פמליא שלי תצא לשחרך. ואף אני בעצמי אצא לקראתך. ואומר לך בואך בשלום.

ח עיניך שלא נתת בממון שאינו שלך. הם יאירו באישון חושך שנאמר (ישעיהו נ"ח:י') וזרח בחשך אורך ואפלתך כצהרים (הט) אזניך שלא שמעת בהם דברים בטלים הם יקשיבו לך שלום בעולם ויאזינו לחיי העוה"ב שנאמר (שם ל) ואזניך תשמענה דבר מאחריך לאמר זה הדרך לכו בו כי תאמינו וכי תשמאילו. פיך שלא סיפר לשון הרע עליו יהרגו כל בעלי הרוגים: פיך שעסק בתורה עליו יתברכו כל בעלי ברכה. ידיך ששמרת מגזל. מה יעשו לך כל בני עולה: ידיך שלא קפצת מן הצדקה. מה יעשו לך כל בעלי כסף וזהב: רגליך שלא קדמוך לדבר עבירה. מה יעשה לך מלאך המות.

ט דברי אלה התריתי לפניך ומה שתרצה תעשה ולא תאמר [לא] התרו בי:

(אלו הפרקים נמצאו במחזור וויטרי)

פרק ה

א מי שהוא ת"ח לא יאכל מעומד לא ילקלק באצבעותיו ולא יגסה בפני חבירו מיעוט שיחה מיעוט שחוק מיעוט שינה מיעוט תענוג מיעוט הן מיעוט לאו לאו:

ב לעולם יהא אדם יודע אצל מי הוא יושב ואצל מי הוא עומד ואצל מי מיסב ואצל מי הוא מסיח ואצל מי הוא חותם שטרותיו:

ג בארבעה דברים תלמידי חכמים ניכרים. בכיסן בכוסן בכעסן ובעטיפתן. וי"א אף בדיבור:

ד הדר תורה חכמה. הדר חכמה ענוה. הדר ענוה יראה. הדר יראה מצוה. הדר מצוה צניעות.

ה לא יהא אדם ער בין הישינים ולא ישן בין העירים. ולא בוכה בין השוחקים ולא שוחק בין הבוכים. ולא יושב בין העומדים. ולא עומד בין היושבים. ולא קורא בין השונים. ולא שונה בין הקוראים. כללו של דבר אל ישנה אדם ממנהג הבריות:

פרק ו

א ארבעה דברים גנאי לתלמידים לא יהא אדם מחשיך בדרך ולא יצא כשהוא מבוסם ולא יכנס לבית הכנסת באחרונה ולא ירבה בישיבת של עמי הארץ:

ב לכניסה הגדול קודם. ליציאה הקטן קודם. לעליית הסולם הגדול קודם. לירידת הסולם הקטן קודם. לבית הוועד הגדול קודם. לבית הכלא הקטן קודם. לברכה הגדול קודם. והמהלך שואל בשלום היושב.

ג לא יהא אדם מיסב בפני מי שגדול ממנו: בא לפרוס את הככר בוצע ממקום הצלי. ואם בא לאכול את הצנון ובצל אוכל ממקום העלין ולא יטול את הככר ויתלוש (בו שיש) ויחזרנו על השולחן: בא לשתות ברבים הופך פניו לצד אחר וישתה.

ד ולא יהא אדם לא נוקדן ולא עומקן ולא גרגרן. ומותר על קלקלתו ואינו מתכבד מקלון חבירו:

ה תחלת עבירה הרהור הלב. שניה לה ליצנות שלישית לה גסות הרוח. רביעית לה אכזריות. חמישית לה הבטלה. ששית לה שנאת חנם. שביעית לה עין הרע. הוא שאמר שלמה (משלי כ"ו:כ"ה) כי יחנן (את) קולו אל תאמן בו וגו':

פרק ז

א שבעה דברים בגולם ושבעה בחכם. חכם אינו מדבר בפני מי שגדול ממנו בחכמה ובמנין ואינו נכנס לתוך דברי חבירו ואינו נבהל להשיב שואל כענין ומשיב כהלכ' ואומר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון ועל מה שלא שמע אומר לא שמעתי ומודה על האמת וחילופיהן בגולם:

ב ת"ח צריך שיהא צנוע באכילה ובשתייה ברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל בהליכתו ובעטיפתו ובקולו וברוקו ובמעשיו הטובים. מה כלה זו כל זמן שהיא בבית אביה מצנעת עצמה וכשהיא יוצאת מפרסמת עצמה ואומרת כל מי שיודע בי עדות יבא ויעיד. כך ת"ח

צריך שיהא צנוע במעשיו ומפורסם בדרכיו. רודף אחר האמת ולא אחר השקר. אחר האמונה ולא אחר הגזל. אחר ענוה ולא אחר הגסות. אחר השלום ולא אחר המלחמה. אחר עצת זקנים ולא אחר עצת הילדים. אחר הארי ולא אחר האשה:

ג איזהו מכבד מאכיל ומשקה מלביש ומנעיל מכניס ומוציא אחד הרב ואחד החכם. ואיזהו המבזה לא ישב ולא ידבר במקומו ולא סותר את דבריו.

ד (תני ר' חייא) יפה שתיקה לחכמים ק"ו לטיפשים וכן אמר שלמה [גם] אויל מחריש חכם יחשב [משלי יז] ואין צ"ל חכם מחריש:

פרק ח

א הוי רך כקנה שהרוח נושבת בו לכל רוח שתרצה שאין התורה מתקיימת אלא במי שרוחו נמוכה עליו למה נמשלה תורה למים לומר לך מה דרכו של מים אינן הולכין למקום גבוה אלא למקום נמוך כך אין התורה מתקיימת אלא במי שרוחו נמוכה עליו:

ב הרחק מן הכיעור ומן הדומה לו וקרב לדבר המתקבל ולכל הדומה לו והוי זהיר מהיועצך לפי דרכו

ג וכל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו שנאמר (מיכה ז':י"ח) מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע למי נושא עון למי שעובר על פשע:

ד כל המתנבל בדברי תורה סופו להתנשא בה שנאמר (משלי ל':ל"ב) אם נבלת בהתנשא. אם נבלת בדברי תורה בהתנשא

ה שכל המתנבל על ד"ת מוסיפין לו חכמה על חכמתו שנאמר (שם ט) תן לחכם ויחכם עוד.

ו כל זמן שאדם חוטא מורא הבריות עליו וכל זמן שאינו חוטא מוראו על הבריות.

ז וכל המזלזל בדבר אחד בד"ת חייב כרת שנ' (במדבר טו) כי דבר ה' בזה.

ח כל שאין לו בושת פנים במהרה [הוא] חוטא. שנא' (ישעיהו ג':ט') הכרת פניהם ענתה בם. וכל שיש לו בושת פנים לא במהרה [הוא] חוטא שנאמר (שמות כ':י"ז) ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו:

ט (כל ת"ח המזלזל בנט"י ה"ז מגונה. מגונה ממנו) האוכל לפני האורח . מגונה ממנו אורח מכניס אורח. מגונה ממנו האוכל לפני ת"ח. אורח המטריח אורח מגונה משלשתן. ר"מ אומר הנוטל מלפניו ונותן לבן בעל הבית. מעשה היה והרג בעל הבית את בנו.

י כל המשפיל את עצמו מכוין את שמועתו וכל העובר על דברי חכמים חייב כרת וכל הפוסל פסול. אר"ע כך היה תחילת תשמישי לפני חכמים פעם אחת הייתי מהלך בדרך ומצאתי מת מצוה ונטפלתי בו בארבע' מילין עד שהבאתיו למקום בית הקברות וקברתיו

וכשבאתי והרציתי דברים לפני ר"א ור' יהושע אמרו לי כל פסיעה ופסיעה שפסעת מעלה עליך כאילו היית שופך דמים אמרו להם למה בשעה שנתכוונתי לזכות נתחייבתי כרשע בשעה שלא נתכוונתי על אחת כמה וכמה באותה שעה לא זזתי מלשמש לחכמים הוא היה אומר דלא שימש לחכמים קטלא חייב:

יא הכניסן למרחץ בתחילה מעביר מסוהב ואח"כ מעביר את המנעלים ואח"כ מעביר את המכנסיים ואח"כ מפשיט את החלוק:

יב הנכנס למרחץ נותן כבוד ליוצא. והיוצא מן בית הכסא נותן כבוד לנכנס:

עד כאן מן המחזור וויטרי

פרק ט

א רבי אליעזר הקפר אומר התרחק מן התרעומת. שאם תתרעם על אחרים תוסיף לחטוא.

ב הוי אוהב את המוכיחך [כדי שתוסף חכמה על חכמתך] ושנא את המכבדך כדי שלא תתמעט מחכמתך:

ג הוי אוהב את בית הכנסת כדי שתטול שכרך בכל יום.

ד הוי אוהב את בית המדרש כדי שיבואו בניך לת"ת.

ה הוי אוהב את העניים כדי שלא יבואו בניך לידי אותה מדה:

ו הוי אוהב את הענוה כדי שתמלא את ידיך:

ז הוי אוהב את החסידים כדי שתנצל ממלאך התשחורת.

ח הוי זהיר בקריאת שמע ובתפלה כדי שתנצל מדינה של גיהנם:

ט יהי ביתך פתוח לרוחה כדי שלא יחסרו מזונותיך:

י הוי זהיר בדלתי ביתך שלא יהו נעולות בשעה שאתה מסיב באכילה ובשתייה מפני שדלתי ביתך מביאין אותך לידי עניות.

יא והוי זהיר בכבוד אשתך שלא תהיה עקרה.

יב הוי שמח ביסורין הבאין עליך. מפני שמצילין אותך מחוליה של מטה.

יג והוי שמח על שולחנך בשעה שהרעבין נהנין ממנה כדי שתאריך ימים בעוה"ז ובעוה"ב:

יד והוי שמח במתנה שנתת מתוך ביתך כדי שיכפה ממך [אף] (מלאך המות). שנאמר (משלי כ"א:י"ד) מתן בסתר יכפה אף ושחד בחיק חמה עזה:

טו אם מנעת עצמך מדבר מצוה מלאך המות יקדמך:

טז אם פזרת רגלך על העני ועל המצוה נתקיים עליך (דברים כה) ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך:

יז אם שמרת פיך מלשון הרע תהא כל ימיך לשלום ואם העיז פניו בפני מי שגדול ממנו סוף בה לידי בהרת.

יח ואם מנעת עצמך מדבר מצוה ועסקת בדבר עבירה סוף מתה אשתך במגפה שנאמר (יחזקאל כ"ד:ט"ז) (ואתה) בן אדם הנני לוקח [ממך] את מחמד עיניך במגפה.

יט אם רצת לכבוד חכם הווין לו בנים ובנות מתוקנים (למעלה) ואם רצת לכבוד עני הווין לו בנים בעלי תורה ומקיימי מצות בישראל:

כ אם ראית חכם שמת אל תחזור מעליו עד שתוליכהו לקבר. שבחזירתך יספרו בשלומך כשלום פינחס בן אלעזר.

כא אם ראית פני חבירך שנתדלדל ומטה ידו אל תחזירהו ריקם שנאמר (קהלת ח) שומר מצוה לא ידע דבר רע:

כב אם הלוית לו מאומה בשעת דחקו יתקיים עליך (ישעיה נח) אז תקרא והי' יענה:

כג אם השפלת עצמך הקב"ה מגביהך. ואם גדלת עצמך בפני חבירך הקב"ה משפילך.

כד ואם יכבדוך אחרים בין בישיבה בין במסבה עשה עמהם שלום [כדי שיבוא וינוח] על משכבך. וכן היה ר"א הקפר אומר [אהוב את] השלום ושנוא המחלוקת. גדול השלום שאפי' עובדין ע"א ויש שלום ביניהן כביכול אין שכינה יכולה לנגוע בהן שנאמר (הושע ד) חבור עצבים אפרים הנח לו: אם יש ביניהן מחלוקת מה נאמר בהן (שם י) חלק לבם עתה יאשמו. (הא כיצד) בית שיש בו מחלוקת סופו ליחרב וחכ"א מחלוקת בבית הכנסת סופה להתגזר: ב' ת"ח הדרים בעיר אחת והם בתי דינין וביניהן מחלוקת סופן למות:

כה אבא שאול אומר מחלוקת בתי דינין חורבן העולם: אבא איסי בן יוחנן משום שמואל הקטן אומר העוה"ז דומה לגלגל עינו של אדם. לבן שבו זה אוקיינוס שמקיף את כל העולם. שחור שבו זה העולם. קומט שבשחור זה ירושלים. פרצוף שבקומט זה בית המקדש שיבנה במהרה בימינו ובימי כל ישראל אמן:

פרק י

א רבי שמעון בן יוחי אומר שבוע שבן דוד בא שנה ראשונה מתקיימת והמטרתי על עיר אחת וגו' (עמוס ד':ז'). שניה חצי רעב משתלחין. שלישית רעב גדול ומתים בו אנשים ונשים וטף וחסידים ואנשי מעשה מתמעטים ותורה משתכחת מלומדיה. רביעית שובע

ואינו שובע. חמישית שובע גדול אוכלים ושותים ושמחים . בששית קולות. בשביעית מלחמות. במוצאי שביעית בן דוד בא: רבן גמליאל אומר דור שבן דוד בא בית הועד יהיה לזנות. הגליל יחרב. ואנשי הגליל יסובבו מעיר לעיר ולא יחוננו. וחכמת סופרים תסרח. ויראי חטא ימאסו פני הדור כפני הכלב והאמת נעדרת וסר מרע משתולל: רבי נהוראי אומר דור שבן דוד בא. נערים ילבינו זקנים זקנים יעמדו לפני נערים. בת קמה באמה. כלה בחמותה. ואין הבן מתבייש מאמו: ר' נחמיה אומר דור שבן דוד בא עזות תרבה והיוקר יעוות. והגפן (לא) תתן פריה. והיין יהיה ביוקר. והמלכות תהפך למינות. ואין תוכחת

ב א"ר יוסי טבא תלת ווי לחדא דאזלא ולא אתיא.

ג הוא היה אומר הגרע והבורסקי והבנאי אין מעמידין מהם פרנס על הצבור. ואין מעמידין מהם אפוטרופוס.

ד הוא היה אומר יושבי כפרים והולכי מדבריות חייהם אינן חיים. וממונם אינן שלהם. ובניהם אינן שלהם.

ה ארבע פרוטות אין בהם סימן ברכה . ואלו הם שכר כותבין. שכר מתורגמינן. ושכר הבא ממדינת הים. והנושא אשה לשום כתובה שאין מורישין לבניהם ולבני בניהם.

ו יש נושא אשה לשום זנות. ויש נושא אשה לשום ממון ויש נושא אשה לשום גדולה. יש נושא אשה לשם שמים: הנושא אשה לשום זנות עליו הכתוב אומר (הושע ה':ז') בה' בגדו בי בנים זרים ילדו עתה יאכלם חדש את חלקיהם. חדש נכנס וחדש יוצא וממונן כלה. והנושא אשה לשום גדולה. לסוף שמורידין אותו מגדולתו. והנושא אשה לשם שמים סוף שיוצאין ממנו בנים שמושיעין את ישראל.

ז הדר אלהים בני אדם. הדר בני אדם כסותן. הדר תורה (הדר) חכמה. הדר זקנה שיבה. הדר בחורים יראת חטא. הדר עם הארץ מארה.

ח קרא ולא שנה הרי [זה] בור. שנה ולא קרא עם הארץ. קרא ושנה ולא פירש חכם. קרא ושנה ופירש נבון. לא קרא ולא שנה נוח לו שלא נברא.

ט חכמה ואין יראה בזויה. אין חכמה ואין יראה רשע גמור. חכמה ויראה צדיק גמור:

פרק השלום

א אמר ריב"ל גדול הוא השלום שהשלום לארץ כשאור לעיסה אלמלא שנתן הקב"ה שלום בארץ היתה החרב והחיה משכלת את האדם. מה טעם דכתיב (ויקרא כ"ו:ו') ונתתי שלום בארץ. ואין ארץ אלא ישראל שנאמר (מלאכי ג':י"ב) ואשרו אתכם כל

הגוים כי תהיו אתם ארץ חפץ ואומר (זכריה א) (והנה כל הארץ יושבת ושוקטת). דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת (קהלת א׳:ד׳) . מלכות באה ומלכות הולכת וישראל לעולם קיימים. אבל שלמה אע״פ שדור הולך ודור בא מלכות הולכת ומלכות באה. גזירה הולכת גזירה באה ומתחדשת על שונאי ישראל. הארץ לעולם עומדת. ישראל לעולם עומדין לא עזבן ולא מיעזבן לא כלין ולא מיכלין שנאמר (מלאכי ג׳:ו׳) כי אני ה׳ לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם. כשם שאני לא שניתי ולא אני עתיד להשנות כך אתם בית יעקב לא כליתם ולא עתידין אתם ליכלות אלא (דברים ד׳:ד׳) ואתם הדבקים בה׳ אלהיכם חיים כולכם היום:

ב תמן תנינן רשב״ג אומר על ג׳ דברים העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום. א״ר מונא ושלשתן דבר אחד הן נעשה הדין נעשה אמת נעשה שלום. ושלשתן בפסוק אחד נאמרו שנאמר (זכריה ח׳:ט״ז) אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם. כל מקום שיש משפט יש שלום (וכל מקום שיש שלום יש משפט):

ג א״ר יהושע גדול הוא השלום שבשעה שעמדו ישראל ואמרו כל אשר דבר ה׳ נעשה ונשמע (שמות כ״ד:ז׳) שמח בהן הקב״ה ונתן להם תורתו וברכם בשלום שנאמר (תהילים כ״ט:י״א) ה׳ עוז לעמו יתן ה׳ יברך את עמו בשלום: (חזקיה אמר תורת ה׳ תמימה משיבת נפש) (שם יט):

ד אמר חזקיה גדול הוא השלום. שכל מצוה שבתורה כתוב בהן (שמות כג) כי תראה (שם) כי תפגע (דברים כב) כי יקרא (שם) כי תבנה כשבאה המצוה לידך אתה זקוק לעשות אבל השלום מה כתיב בו (תהילים ל״ד:ט״ו) בקש שלום ורדפהו. בקשהו ממקומך ורדפהו במקום אחר.

ה (חזקיה אמר) גדול הוא השלום. שבכל המסעות כתיב ויסעו ויחנו. נוסעין במחלוקת וחונין במחלוקת. בזמן שבאו לסיני חנו חנייה אחת. ויחן שם ישראל (שמות י״ט:ב׳). אמר הקב״ה הואיל ושנאו ישראל את המחלוקת ואהבו את השלום ונעשו חנייה אחת הרי השעה שאתן להם את תורתי: אדניה לא נהרג אלא בשביל שהיה בעל מחלוקת ומותר לומר לשון הרע על בעל מחלוקת שכן נתן הנביא אמר לבת שבע (מלכים א׳:י״ד) ואני אבוא אחריך ומלאתי את דבריך. וא״ר כל השקרים אסורים ומותר לשקר בשביל להטיל שלום בין אדם לחבירו:

ו אמר בר קפרא גדול השלום שכן מצינו שדברה תורה לשון בדאי כדי להטיל שלום בין אברהם לשרה. שנאמר (בראשית י״ח:י״ב) ותצחק שרה בקרבה לאמר וגו׳ ואדני זקן ולבסוף כתיב ואני זקנתי.

ז אמר בר קפרא גדול השלום שכן מצינו שדברו הנביאים לשון בדאי כדי להטיל שלום בין מנוח לאשתו. דמעיקרא כתיב (שופטים י״ג:ג׳) הנה נא את עקרה ולבסוף כתיב (הנך הרה) ולא אידכר שום עקרה.

ח אמר בר קפרא גדול הוא השלום שהמלאכים אין ביניהם לא איבה ולא קנאה ולא שנאה ולא מינות ולא תגרות ולא מחלוקת שהקב״ה עושה עמהן שלום. מה טעם המשל ופחד עמו עושה שלום במרומיו (איוב כ״ה:ב׳) המשל זה מיכאל. ופחד זה גבריאל. לא זה מחזיק את זה. ומהן מן אש ומהן מן מים. בני אדם שיש ביניהן כל המדות האלו על אחת כמה וכמה:

ט א״ר ישמעאל גדול הוא השלום שמצינו שויתר הקב״ה על שמו שנכתב בקדושה שימחה על המים כדי להטיל שלום בין איש לאשתו.

י א״ר יהושע גדול הוא השלום שברית כהנים כרותה בשלום. שנא׳ (במדבר כ״ה:י״ב) הנני נותן [לו] את בריתי שלום:

יא א״ר יהושע גדול הוא השלום ששמו של הקב״ה נקרא שלום. שנאמר (שופטים ו׳:כ״ד) ויקרא לו ה׳ שלום: (א״ר חייא בר אבא מכאן שאסור לשאול בשלום חבירו במקום מטונף מה טעם (שם) ויבן שם גדעון מזבח ויקרא לו ה׳ שלום) מה מזבח שאינו אוכל ולא שותה ולא מריח ולא נבנה אלא לכפרתן של ישראל נקרא שלום. מי שהוא אוהב שלום ורודף שלום ומקדים שלום ומשיב שלום ומטיל שלום בין ישראל לאביהם שבשמים על אחת כמה וכמה. רבי יוסי הגלילי אומר אף שמו של משיח נקרא שלום: שנאמר (ישעיהו ט׳:ה׳) אבי עד שר שלום.

יב א״ר יהושע גדול הוא השלום שישראל נקראין שלום: שנאמר (זכריה ח׳:י״ב) כי זרע השלום . למי השלום לזרע השלום.

יג רבי יוסי הגלילי אומר גדול הוא השלום שבשעה שמלך המשיח נגלה לישראל אין פותח אלא בשלום. שנאמר (ישעיהו נ״ב:ז׳) מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום.

יד רבי יוסי הגללי אומר גדול הוא השלום שבשעת מלחמה אין פותח אלא בשלום. שנאמר (דברים כ׳:י׳) כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום:

טו א״ר יהושע גדול הוא השלום שעתיד הקב״ה לסמוך צדיקים בשלום שנאמר (ישעיהו כ״ו:ג׳) יצר סמוך תצר שלום:

טז א"ר יהושע גדול הוא השלום שהיא תלויה לחיים ותלויה למתים. לחיים מנין ויאמר יתרו למשה לך לשלום (שמות ד':י"ח). למתים מנין ואתה תבוא אל אבותיך בשלום (בראשית ט"ו:ט"ו)

יז רשב"ג אומר גדול הוא השלום שמצינו שדברו השבטים דברי בדאות כדי להטיל שלום בין יוסף לאחיו. שנאמר (בראשית נ':ט"ז) ויצוו אל יוסף לאמר אביך צוה וגו'. אין אנו מוצאין שצוה להם כלום.

יח רשב"ג אומר גדול הוא השלום שהרי אהרן הכהן לא נשתבח אלא בשביל השלום שהיה אוהב שלום ורודף שלום ומקדים שלום ומשיב שלום שנאמר (מלאכי ב':ו') בשלום ובמישור הלך אתי (מה כתיב בתריה ורבים השיב מעון.אלא) מלמד כשהיה רואה שני בני אדם שונאין זה את זה הולך אצל אחד מהן ואמר לו למה שונא אתה את פלוני כבר בא אלי לביתי ונשתטח לפני ואמר לי חטאתי לפלוני לך ופייס עליו ומניח לזה והולך אצל השני ואומר לו כראשון והיה משים שלום ואהבה וריעות בין אדם לחבירו ורבים השיב מעון: א"ר יהושע הנביא נקרא מלאך והחכם נקרא מלאך. הנביא נקרא מלאך שנאמר (חגי א':י"ג) ויאמר חגי מלאך יי'. והחכם נקרא מלאך שנאמר (מלאכי ב':ז') מלאך יי' צבאות הוא: יכול יהא כהן עם הארץ ת"ל (שם) ותורה יבקשו מפיהו :

יט ר' יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר גדול השלום שכל הברכות והתפלות חותמין בשלום. ק"ש חותמין בשלום ופרוס סכת שלומיך. ברכת כהנים חותמין בשלום וישם לך שלום (במדבר ו':כ"ו) (כל הברכות חותמים בשלום עושה השלום):

כ אמר רבי יהושע בן לוי אמר להם הקב"ה לישראל אתם גרמתם להחריב את ביתי ולהגלות את בניי. היו שואלים בשלומה ואני מוחל לכם מה טעם שאלו שלום ירושלים (תהילים קכ"ב:ו') (ואומר (ירמיהו כ"ט:ז') ודרשו את שלום העיר). ואומר (תהילים קכ"ב:ז') יהי שלום בחילך. (ואומר למען אחי ורעי וגו' ומי בחילך) ואומר (שם קכב) למען אחי ורעי וגו' ומי שהוא אוהב שלום ורודף שלום ומקדים שלום ומשיב שלום הקב"ה מורישו לחיי העולם הזה והעולם הבא (שם לז) וענוים יירשו ארץ והתענגו על רוב שלום: